

connexions

La renda bàsica universal: un marc feminista d'anàlisi

vista prèvia >

La Renda Bàsica, com a resposta per avançar cap a una societat més justa i que combati de forma activa les desigualtats, cada vegada agafa més força i més defensors. Una mesura econòmica de redistribució de la riquesa que, des d'una perspectiva feminista, esdevé encara més interessant per poder fer front a les nombroses desigualtats de gènere existents.

Carme Porta Abad

Exdiputada i impulsora de la primera proposta de Renda Bàsica al Parlament de Catalunya

@CarmePorta

La renda bàsica universal (RB) no és una proposta nova però sí emergent a l'agenda política. Fins fa poc més de 20 anys era una proposta impulsada per una minoria, que implicava un debat on es posava sobre la taula el dret a l'existència i la redistribució de la riquesa en un estat del benestar que veia créixer a poc a poc els drets socials. Actualment, amb diverses crisis acumulades, retallades de drets i serveis públics i una onada neoconservadora d'escala mundial, la renda bàsica emergeix com a proposta possible i garantia de drets.

Definim, de forma resumida, l'RB com una assignació monetària pública, individual, incondicional a tota la població i suficient per cobrir les necessitats materials bàsiques; un ingrés pagat per l'estat durant tota la vida a ciutadanes i ciutadans sense tenir en compte els seus ingressos.

Aquesta és una proposta innovadora en el plantejament des de la seva fonamentació, atès que trenca la dinàmica de l'actual sistema social: l'RB proposa incondicionalitat i universalitat front la condicionalitat dels actuals subsidis. Aquest és el canvi sobre el que es fonamenta l'RB per

a acabar amb les grans desigualtats econòmiques.

En aquest article començaré analitzant les diferents interseccions entre patriarcat i capitalisme per tal de poder avaluar la proposta de l'RB des d'un punt de vista feminista.

Una estructura social patriarcal

El binomi sexe/gènere, en tant que construcció social, és la base que ha marcat les desigualtats entre dones i homes. El sexe, lligat a factors biològics; al cos, a les característiques físiques del que entenem com a home i dona —i que tantes persones ha exclòs—;¹ i el gènere com la construcció social basada

1 Verena Stolcke destaca a «La mujer es puro cuento: la cultura del género»: «En realidad el *terme gender* va ser introduït per la psicologia i la sexologia als EUA als anys 1950 quan va canviar gradualment la seva postura davant la transsexualitat i els intersexes. A l'època la professió mèdica nord-americana rebutjava les operacions de canvi de sexe però el 1952 *Cristine Jorgensen* de Dinamarca s'havia sotmès a una operació de canvi de sexe. Als EUA es van establir les primeres clíniques de 'gènere' i alguns psicoanalistes, sexòlegs i metges van adoptar el *terme gender* per distingir el sexe social assignat del sexe anatòmic i solucionar així les dificultats conceptuals i terminològiques que plantejaven els intersexes, transsexuals i homosexuals el sexe biològic dels quals no coincidia amb la identitat sexual desitjada o la orientació sexual».

en aquesta diferència biològica. Així, el sistema patriarcal es basa en la diferenciació de rols socials i patrons de comportament que s'assignen a unes determinades característiques biològiques; sobre aquesta diferència s'ha desenvolupat la desigualtat de gènere.

El masclisme, el racisme, la lgbtòbia, el capacitisme són construccions polítiques a partir de privilegis basats en aquest determinisme biològic. L'antropòloga Margaret Mead (1901-1978) va publicar al 1935 *Sex and Temperament in Three Primitive Societies*,² estudi en el que posava en dubte aquesta construcció pretesament universal, tot afirmant que la biologia d'ambdós sexes no determinava el funcionament social atribuït sinó que aquest venia donat per la transmissió cultural i que aquesta és diversa —evidentment posava en qüestió tot el sistema d'estudi antropocèntric i occidentista.

Així, la construcció social del gènere i els privilegis masculins són a la base de l'organització social; les dones

2 MEAD, *Sex and Temperament in Three Primitive Societies*.

L'estat del benestar s'ha sustentat sobre mancances, però també sobre subsidis condicionats i limitats per magres pressupostos

tenen assignat l'àmbit privat de la vida i les tasques de reproducció, domèstiques i de cura, mentre als homes se'ls assigna l'àmbit públic i les tasques anomenades productives o mercantils. I va ser un sol gènere qui va construir el subjecte polític *universal* sobre el qual s'ha desenvolupat les propostes polítiques, socials, culturals, econòmiques... invisibilitzant qualsevol altra aportació. És sobre aquest subjecte hegemònic —home, adult, blanc, heterosexual, cis, propietari, sense cap discapacitat— que s'han construït els privilegis, deixant de banda la majoria social. La historiadora Joan W. Scott (1941) diu contundentment «*El fal·lus és l'únic significatiu: el procés de construcció del subjecte genèric és previsible, en definitiva, perquè sempre és el mateix*»³ i afirma «*El gènere és un element constitutiu de les relacions socials basades en les diferències que distingeixen els sexes i [...] és una forma primària de relacions significants de poder*».⁴

3 SCOTT, «El gènere: una categoria útil para el análisis histórico».

4 Op. Cit.

El capitalisme caníbal

La filòsofa Nancy Fraser (1947) va analitzar a la seva obra *El capitalisme caníbal* el sistema social en el que vivim i que reviscola en cada crisi, amb un suggerent subtítol «*Com el nostre sistema devora la democràcia, les cures i el planeta, i què hi podem fer al respecte*».⁵ Fraser vol anar més enllà de l'anàlisi tradicional marxista del capitalisme i analitzar les diverses facetes, més enllà d'un subsistema econòmic cal, segons aquesta anàlisi, les condicions de fons —des de les relacions de parentesc a les matèries primeres.

Fraser analitza l'ordre social capitalista a partir de la seva construcció racista, patriarcal, de reproducció social i explotació natural sense límit, que van creant les condicions d'exclusió i, per tant, d'explotació. La negació d'alguns treballs com els de cura destaca en la seva anàlisi, «*El que és específic a les societats capitalistes és la diferenciació aguda entre la producció de mercaderies,*

5 FRASER, *Capitalisme caníbal. Com el nostre sistema devora la democràcia, les cures i el planeta, i què hi podem fer al respecte*.

que es recolza en el treball assalariat i en l'acumulació de capital, i la reproducció social, que es recolza en gran mesura en el treball no assalariat de la família i de certs membres de les comunitats, especialment les dones. Crec que la separació d'aquestes dues funcions essencials de la societat en funció del gènere és específica del capitalisme, i si hi ha un eix estructural de les formes de dominació masculina és aquest».⁶

D'altra banda aquest excés capitalista fagocitador provoca que s'acumulin les crisis i les contradiccions: la crisi climàtica, la crisi social, la crisi de mercats, la crisi política, la crisi del gènere, la crisi dels Drets Humans.

Sobre qui s'acomoda l'estat del benestar?

Els objectius vertebradors de l'estat del benestar són, al meu entendre, tres: seguretat econòmica i social, la reducció progressiva de les desigualtats i l'eliminació o

6 MOSQUERA, «Nancy Fraser: El 'capitalismo caníbal' está en nuestro horizonte».

El canvi que ens proposa l'RB respecte a les actuals polítiques de prestacions condicionades és evident: no cal demostrar el nivell de pobresa

reducció de la pobresa. No n'hem pogut assolir cap i anem fent passos enrere en molts aspectes.

Els drets socials s'han anat construint segons les necessitats emergents, però no hi ha hagut una conceptualització real, un reconeixement. L'estat del benestar s'ha sustentat sobre mancances, però també sobre subsidis condicionats i limitats per magres pressupostos; tot i existir una igualtat teòrica davant la llei, la igualtat d'oportunitats no és real.

En aquest context, malgrat un estat del benestar que ha patit retallades però que sembla consolidat, i reivindicacions polítiques que han estat capaces de posar sobre la taula la necessitat del reconeixement de drets socials, seguim en una societat plena de desigualtats. A l'Estat espanyol el pressupost de defensa representa el 23,4% del total, mentre només un 6,5% s'inverteix en sanitat, un 6,1% en educació i un 17% en protecció social. Més de la meitat de la població mundial viu en situació d'extrema pobresa, mentre només un 1% de la població mundial acumula el do-

ble de riquesa que el 99% restant.⁷ L'RB apareix, així, com una oportunitat enorme, necessària.

L'estat del benestar se sosté sobre el reconeixement dels Drets Humans bàsics i el seu desenvolupament, garantia i protecció. L'antropòloga Julie Wark (1945) i l'economista Daniel Raventós (1958) plantegen que «*Justícia, llibertat i dignitat humana han estat els principis fonamentals de totes les lluites pels drets humans —tot i que el terme 'drets humans' existeix des de fa poc més de dos-cents anys. L'extrema concentració de la riquesa i l'altra cara de la mateixa moneda, la destrucció arbitrària del nostre planeta, burlen avui brutalment la llei moral bàsica de Kant que els humans, com a éssers racionals, han d'obeir l'imperatiu categòric de respectar els drets de altres éssers racionals, un principi normatiu que abasta tothom. Si un dret no és universal, és privilegi d'alguns*».⁸

⁷ Per a més informació consultar a: <www.wir2018.wid.world>.

⁸ WARK; RAVENTÓS, «Renta bàsica, materia bàsica».

La renda de l'oportunitat

La justícia social requereix tant redistribució com reconeixement, l'RB facilita la redistribució i també un canvi de paradigma: passar de la productivitat com a centre de l'activitat humana, al reconeixement; el reconeixement de l'existència i la llibertat per viure-la.

Fa 21 anys Esquerra Republicana de Catalunya⁹ va presentar al ple del Parlament una proposició per a fer possible una RB i jo mateixa la defensava així: «*La Proposta ens posa sobre la taula un canvi en el mateix concepte de justícia social, i aquest repartiment proposat respondria directament a les disfuncions socioeconòmiques del mercat de treball capitalista, és a dir, no es legitimaria en base al dret al treball, sinó al dret a viure i ser dignament. És necessari merèixer el dret a viure? Ens ho hauríem de preguntar. O, quins són els treballs que mereixen valor econòmic? O si, realment, hem de demostrar constantment que som útils a la societat. La Proposta de renda bàsica de ciutadania ens posa sobre la taula un debat sobre els drets socials de*

⁹ Juntament amb el grup parlamentari IC-V.

La taxa d'ocupació al mercat laboral per a les dones és del 58,6%, 8,7 punts per sota de la dels homes

les persones, que, massa vegades, ha quedat al marge».

El canvi que ens proposa l'RB, respecte a les actuals polítiques de prestacions condicionades, és evident: no cal demostrar el nivell de pobresa, no calen processos administratius interminables, sinó que el subsidi és universal, incondicional i suficient.

Feminització de la pobresa

L'ONU afirma que la pobresa és femenina, i subratlla que entre els 25 i 34 anys hi ha 122 dones que viuen en extrema pobresa per cada 100 homes del mateix grup d'edat. El gènere resulta, per tant, determinant, a l'hora de parlar de l'exclusió social ja que és un element estructurador de la societat en tots els seus àmbits: econòmic, social, religiós i polític.

A la UE el risc de pobresa és de 24,4% per al conjunt de la població, aquest percentatge puja al 25,3% en el cas de les dones i és d'un 23,6% per als homes. El risc de pobresa és, per a les dones, superior i molt especialment quan les dones tenen més de 65 anys, etapa en què augmenta molt signi-

ficativament, degut a unes pensions menors.

A més de les dones grans, el col·lectiu següent amb més risc de pobresa i vulnerabilitat és el de les dones que encapçalen famílies monoparentals amb fills al seu càrrec o altres persones dependents, que suposen un 48% del total. De totes les famílies monoparentals, només un 15% estan encapçalades per homes. Un petit incís al respecte és la manca de suport d'aquestes famílies. Al 2008 el Govern de la Generalitat va fer un reconeixement explícit de les famílies monoparentals fent equiparació amb les nombroses, tot i haver avançat poquíssim en aquest aspecte des de llavors.

Tal com apuntava anteriorment, l'organització social capitalista i patriarcal afavoreix les desigualtats; és un sistema jeràrquic que sobreviu gràcies, precisament, a aquestes desigualtats, tot negant les diferències i establint valors universals de comportament que, generalment, són els valors masculins. És sobre aquesta base que les dones som ciutadanes de segona fila, unes ciutadanes amb plenitud de deures

i, només, la meitat dels drets; i si sumem discriminacions múltiples els drets minven: migrants, racialitzades, orientació sexual, identitat de gènere, joves, amb discapacitats... tot allò no normatiu respecte al subjecte polític universal del patriarcat.

La bretxa de gènere

Hi ha qui diu que les polítiques d'acció positiva són nefastes, però partim de diferències alarmants que afecten de forma clara les condicions de vida. Algunes dades que ens ho mostren.

L'índex d'igualtat de gènere¹⁰ —IIG— és a Catalunya del 73% i la mitjana de la UE és del 68%.

¹⁰ INSTITUT CATALÀ DE LES DONES, «Les dones a Catalunya 2022». «Un indicador quantitatiu desenvolupat per l'Institut Europeu d'Igualtat de Gènere —EIGE, per la sigla en anglès—, amb una metodologia innovadora que permet visualitzar clarament l'evolució de la igualtat entre dones i homes i detectar àrees de millora. Ofereix una xifra que s'enquadra en una escala de l'1 al 100, on 1 és la màxima desigualtat i 100 la màxima igualtat. L'índex és un indicador genèric compost per 31 indicadors bàsics, estructurats en sis dimensions: treball, diners, coneixement, temps, poder i salut. Aquestes dimensions tenen un pes desigual en el càlcul de l'índex, en funció del que les i els especialistes en igualtat de gènere consideren que té un impacte més alt en l'equitat de drets i oportunitats entre dones i homes. L'índex ofereix també un indicador agregat per a cadascuna de les dimensions».

La taxa d'ocupació al mercat laboral per a les dones és del 58,6%, 8,7 punts per sota de la dels homes. La diferència entre els salaris dels homes i de les dones a Catalunya és del 20,6% —dades 2019— de mitjana, una desigualtat alta tot i haver-se disminuït en els darrers anys. Cal tenir en compte les jornades parcials, l'absència al mercat en etapes reproductives i, també, les categories laborals diferents entre homes i dones que produeixen la bretxa. Segons dades de l'Institut Català de les Dones, un 2,6% de les agressions contra dones han estat en dones sense contracte laboral, seguit de les dones amb contracte temporal —1,2%. Si parlem de dones amb discapacitat podríem dir que són gairebé invisibles i que la LISMI —Llei d'Integració Social dels Minusvàlids, de 1982— no es compleix massa sovint i cal tenir en compte que només marca un misèrrim 2% de les contractacions obligatòries.

Les dones continuem dedicant més hores als treballs familiars i de cura. Segons l'Organització Internacional del Treball, les dones duen a terme el 76,2% del treball repro-

ductiu no remunerat, dedicant-li 3,2 vegades més temps que els homes. Adriana Sabaté fa una comparativa entre treballs de cura i treballs de mercat més enllà de les dades, on ens mostra les desigualtats que comporta: «*mentre que el treball assalariat genera drets —com l'atur, les pensions o la possibilitat de regularització de la situació administrativa— els treballs de cura no generen drets; el treball assalariat gaudeix de reconeixement social i té connotació d'utilitat, mentre els treballs de cures rarament gaudeixen de reconeixement social i resulten invisibles; el treball assalariat habitualment permet socialitzar amb companys/es, mentre que moltes feines de cura sovint tenen lloc en l'aïllament de l'entorn domèstic; el treball assalariat sol tenir un horari i calendari laboral mínimament definit, descansos previstos i vacances, mentre els treballs de cura no tenen horari ni calendari, caps de setmana ni vacances...*».¹¹

L'Observatori de la Vida Quotidiana¹² fa una anàlisi de la diferència

11 SABATÉ, «Feminisme, cures i renda bàsica».

12 Veure <www.quotidiana.coop>.

de les prestacions socials de caire econòmic, el qual mostra que hi ha una clara bretxa de gènere; per exemple, en la prestació d'atur, que té una mitjana diferencial de 124,62€ menys per a les dones; i en el cas de pensions de jubilació aquesta diferència puja a 560,99€ de mitjana.

Els estereotips socials, la divisió sexual del treball, les dificultats i expectatives en segons quins estudis i treballs porten al que sembla una extensió de la vida quotidiana. Els llocs de treball amb major presència de dones es troben als sectors feminitzats, com activitats a les llars —82,9%— i activitats sanitàries i de serveis socials —74,1%.¹³ A nivell d'estudis les dones no solen optar per estudis científics o tecnològics¹⁴ de forma massiva, tot i que està augmentant el nombre.

Amb totes aquestes dades a la mà cal afegir l'anomenat terra enganxós, que no permet un desenvolup-

13 MORENO; SÀNCHEZ-MIRA; BORRÀS, *Dones i treballs: Una aproximació al mercat de treball de Barcelona des de la perspectiva de gènere*.

14 Estudis que solen tenir un valor superior al mercat de treball.

La renda bàsica dota les dones de recursos econòmics per a l'exercici de la llibertat

pament igualitari. Les condicions de vida, econòmiques, de treball, no permeten la igualtat real. Són molts els condicionants que garanteixen una societat equitativa en la que homes i dones puguin exercir la llibertat d'igual manera. L'RB universal i incondicional és un pas important per a la transformació social i per a guanyar la llibertat.

La renda bàsica, una proposta per a la llibertat femenina

Lousie Haag (1967), professora de política a la Universitat de York, apunta que «la renda bàsica aborda alguns problemes fonamentals del disseny institucional. Fer front a aquests problemes contribuirà a resoldre una sèrie de desafiaments contemporanis, però estaran supeditats a la consecució d'altres canvis».¹⁵

L'RB no deixa de ser una mesura econòmica i, per tant, no acabarà amb totes les desigualtats. Però l'absència total de control sobre allò material i els recursos ens treu tota la llibertat de tria i ens empresona

en un rol, una vida, i ens deslegitima en una societat que ens menysté i invisibilitza. Una societat, com ja he desenvolupat, que ens violenta, exclou i ens ignora.

L'RB dota les dones de recursos econòmics per a l'exercici de la llibertat. Tenir una RB incondicional donaria més independència a les dones, ja que la seguretat econòmica comporta empoderament i proporciona instruments per prendre decisions lliures —o més lliures—; ens dona, per tant, eines per superar desigualtats i empoderar-nos. La periodista Sarah Babbiker ho explica així en una entrevista «La renda bàsica donaria autonomia i ens permetria sortir de les dinàmiques del patriarcat que ens tenen exhaustes».¹⁶

L'RB acaba amb l'estigmatització de la pobresa; una pobresa, com ja hem vist, majoritàriament femenina. L'RB trenca servituds i reconeix l'existència social. Acaba amb la dependència econòmica i dota d'autoritat social. La violència econòmica ens priva de

recursos econòmics per construir la llibertat.¹⁷ La violència masclista de caire econòmic és un maltractament invisible i molt estès, base de l'explo-tació i la desigualtat.

És evident, com apunta Haag,¹⁸ que per acabar amb les desigualtats i la violència estructural calen abordatges múltiples i transversals però, també, es fa evident que els recursos econòmics dels que es disposa personalment són imprescindibles. Qualsevol persona sense recursos econòmics ha de suportar situacions

17 LLEI 5/2008, del dret de les dones a eradicar la violència masclista. «Article 4: Violència econòmica: consisteix en la privació intencionada i no justificada de recursos per al benestar físic o psicològic d'una dona i, si escau, de llurs fills o filles, en l'impagament reiterat i injustificat de pensions alimentàries estipulades en cas de separació o divorci, en el fet d'obstaculitzar la disposició dels recursos propis o compartits en l'àmbit familiar o de parella i en l'apropiació il·legítima de béns de la dona».

18 HAAG, «Basic Income's Radical Role». «Recolza la renda bàsica les preocupacions feministes? De nou, la meua resposta és la mateixa. No es pot pretendre que una reforma de la renda bàsica sigui la solució a tots els problemes que afecten les dones en aquesta societat moderna. La seguretat bàsica que ofereix una renda bàsica serà més valuosa per a uns grups que per a altres. Com que les dones, de mitjana, pateixen situacions més greus i complexes d'insseguretat que els homes, les dones se'n beneficiaran més encara, però la renda bàsica no pot solucionar tota una varietat de problemes que fan que sigui més difícil per a les dones aconseguir controlar-ne treball i el seu temps, i aquests són problemes que requereixen una resposta legislativa i de risc compartit».

16 REDONDO, «Sarah Babiker "La renta básica daría autonomía y nos permitiría salir de las dinámicas del patriarcado que nos tienen exhaustas"».

15 HAAG, «Basic Income's Radical Role».

que qui els té no suporta. En el cas de les dones parlem de situacions que comporten molt de patiment: violència masclista, mobbing, assetjament sexual... per posar només alguns exemples.

Hi ha qui acusa l'RB de desincentivar el treball per a les dones, quan el que desincentiva és la precarietat, les condicions laborals, els horaris, el salari... Desincentiven les altes taxes d'atur, de manca d'oportunitats reals i del sostre de vidre en la promoció professional. L'RB ens donaria, de forma clara, instruments per a la negociació laboral, però també per a la transformació social.

L'RB és una renda de supervivència, que ens permetria tenir les necessitats bàsiques cobertes i, per tant, posaria les condicions per poder negociar en el mercat laboral, en les relacions afectives, en la interdependència social. L'RB és, simplement, una mesura econòmica que posa la base per construir la llibertat tot minimitzant els condicionants externs; i per això mateix és, per a les dones, una finestra d'esperança i llibertat econòmica que moltíssimes ara no poden tenir. ■

■ Bibliografia

FRASER, Nancy. *Capitalisme caníbal. Com el nostre sistema devora la democràcia, les cures i el planeta, i què hi podem fer al respecte*. Barcelona: Editorial Tigre de Paper, 2023.

HAAG, Louise. «Basic Income's Radical Role» [en línia]. A *Social Europe politics, economy and employment & labour*, de 2 de març del 2017. Disponible a: <www.socialeurope.eu>.

INSTITUT CATALÀ DE LES DONES. *Les dones a Catalunya 2022 dossier estadístic elaborat per l'Observatori de la Igualtat de Gènere*. Barcelona: Observatori de la Igualtat de Gènere, 2023.

MEAD, Margaret. *Sex and Temperament in Three Primitive Societies*. Nova York: William Morrow & Company, Inc., [1935] 1963.

MORENO, Sara; SÀNCHEZ-MIRA, Núria; BORRÀS, Vicent. *Dones i treballs. Una aproximació al mercat de treball de Barcelona des de la perspectiva de gènere*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2018.

MOSQUERA, Martín. «Nancy Fraser: El «Horizontee caníbal» Hori en nuestro Horizonte» [en línia]. A *Jacobin America latina*, a 31 de desembre del 2021. Disponible a: <www.cadtm.org>.

REDONDO, Beatriz. «Sarah Babiker 'La renta básica daría autonomía y nos permitiría salir de las dinámicas del patriarcado que nos tienen exhaustas'» [en línia]. A *Nortes*, 26 de novembre del 2021. Disponible a: <www.nortes.me>.

SABATÉ, Adriana. «Feminisme, cures i renda bàsica» [en línia]. A *Realitat. Setmanari comunista. Òrgan d'expressió de classe de Comunistes de Catalunya*. De 22 de juny del 2023. Disponible a: <www.realitat.cat>.

SCOTT, Joan. «El género: una categoría útil para el análisis histórico». A LAMAS, Marta (comp.). *El Género, la construcción cultural de la diferencia sexual*. México: UNAM, 1986.

STOLCKE, Verena. «La mujer es puro cuento: la cultura del género». A *Revista Estudios Feministas*, núm. 12 (2), pàg. 77-105, 2004.

WARK, Julie; RAVENTÓS, Daniel. «Renta básica, materia bàsica» [en línia]. A *Sin Permiso*, de 4 de febrer del 2016. Disponible a: <www.sinpermiso.info>.